

DOKORÁN

Kateřina Králová,
Konstantinos Tsivos et al.

VYSCHLY NÁM SLZY...

Řeční uprchlíci v Československu

Kateřina Králová,
Konstantinos Tsivos et al.

VYSCHLY NÁM SLZY...

Řeční uprchlíci v Československu

DOKOŘÁN

Publikace byla zpracována s finančním přispěním programu
Geschichtswerkstatt Europa podporovaného nadací Erinnerung,
Verantwortung, Zukunft (EVZ) a Specifického vysokoškolského výzkumu
2011 v rámci badatelského grantu „Šedesát let poté. Pamětníci řecké
občanské války vzpomínají.“

Lektorovaly:
prof. PhDr. Růžena Dostálová, CSc.
Hana Bortlová, M.A., Ph.D.

© Kateřina Králová, Konstantinos Tsivos et al., 2012

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být rozmno-
žována a rozšiřována jakýmkoli způsobem bez předchozího písemného
svolení nakladatele.

Edice **bod**

Kateřina Králová, Konstantinos Tsivos et al.

VYSCHLY NÁM SLZY...

Řečtí uprchlíci v Československu

Druhé vydání v českém jazyce (první elektronické)

Redakce Michaela Pohlreichová

Typografie Miloš Jirsa, převod do elektronické podoby David Greguš

Vydalo nakladatelství Dokořán, s.r.o., Holečkova 9, Praha 5,

dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz v roce 2012.

(504. publikace, 45. elektronická)

ISBN 978-80-7363-441-4

Obsah

Úvod (<i>Lenka Koprivová</i>)	9
1. Všichni do války! Vše pro vítězství! Občanská válka a počátky řecké emigrace (<i>Kateřina Králová, Konstantinos Tsivos</i>)	24
2. Byl to krásný život, než přišla válka, ta nás všechny poznamenala. Řecko ve vzpomínkách uprchlíků (<i>Karin Hofmeisterová</i>)	55
3. Kruté doby se pamatují. Život v Řecku za války (<i>Lucie Kadlecová, Markéta Sošťáková</i>)	72
4. Těšili jsme se, že unikneme válce. Děťští uprchlíci na trase Řecko - Československo (<i>Lucie Kadlecová</i>)	91
5. Z dětského domova zůstali kamarádi na celý život. Dětské domovy řeckých dětí v Československu (<i>Martina Macáková</i>)	111
6. Přišel předseda, vytahal mě za uši a řekl: „Půjdeš se učit“. Vzdělání, práce a volný čas Řeků v Československu (<i>Petr Balla</i>)	137
7. Já vletěl do vagónu a křičel: „Lidičky, radujte se, tady mluví jako my!“ Makedonská složka řeckých uprchlíků v Československu (<i>Jan Procházka</i>)	156

8. My Řekové jsme schizofrenní, naše srdce patří tam, ale naše těla patří sem.	
My a oni – soužití řeckých uprchlíků s českou společností (<i>Tereza Vorlová</i>)	175
9. Mně se tedy líbil ten systém předtím, zdál se mi spravedlivější.	
Řecká emigrace v České republice a její politické názory (<i>Vladimír Kadlec</i>)	195
10. Oni byli takoví fanatici, protože tomu dali srdce.	
Řecká politika a KKE (<i>Kateřina Králová</i>)	215
11. Zůstali jsme jako vykořeněný strom...	
Emigrace – repatriace – reemigrace (<i>Konstantinos Tsivos</i>)	238
12. Za svůj život jsem zažila tři krize - teď zažívám tu třetí.	
Řekové u nás: generacemi napříč (<i>Janis Koreček</i>)	256
Poznámky	277
Seznam zkratk	316
Seznam pramenů a literatury	318
Summary	329
Jmenný rejstřík.	333

Poděkování

Na tomto místě je naší povinností poděkovat všem, kteří bezprostředně přispěli k dokončení celého projektu. Obzvláště však z celého srdce děkujeme pamětníkům, kteří učinili onen emocionálně velmi těžký krok, možná i překonali svou ostýchavost, ale hlavně nám důvěřovali natolik, že nám svěřili své osobní prožitky.

Z akademické obce to byli doc. Miroslav Vaněk a dr. Pavel Mücke, kteří nás naučili základům toho, jak vůbec přistupovat k orální historii a také jak oslovovat narátory, aby nám byli ochotni sdělit své životní příběhy. Platforma digitálního pamětnického archivu *Paměť národa* nám pak umožnila zpřístupnit tato svědectví badatelům. Antula Botu a Milan Konečný, kteří vynikají svou znalostí řecké menšiny v Československu, s námi nejen trávili drahocenné chvíle, ale rovněž ochotně kriticky četli jednotlivé studie publikované v této monografii. Prof. Růžena Dostálová a doc. Ladislav Hladký trpělivě sledovali vývoj celého projektu a obohatili nás svými konstruktivními komentáři zvláště během workshopu, na němž celý tým poprvé představil svou práci veřejnosti. Zejména ale nutno podtrhnout výkon studentů, publikujících v této monografii, kteří odvedli zcela profesionální práci. Není v naší moci hodnotit, jak se jejich texty umístí na pomyslném žebříčku našich čtenářů, přesto musíme jmenovitě poděkovat Lucii Kadlecové za její nezměrnou trpělivost a svědomitost, kterou prokázala při korekturách této monografie.

Z řeckých odborníků pak nelze opomenout dr. Eleni Paschaloudi, dr. Katerinu Tsekou, dr. Georgiose Antoniou a především prof. Nikolaose Marantzidise z Institutu balkánských

studí Makedonské univerzity v Soluni za jejich metodologické rady, ale i za to, že nás seznámili s řadou dalších badatelů zabývajících se řeckou občanskou válkou. Celý náš výzkum aktivně sledovala Georgia Sarikoudi z Aristotelovy univerzity v Soluni, která mimo jiné do poslední chvíle působila jako zprostředkovatelka řeckých zdrojů mezi Prahou a Řeckem. Dále musíme vzpomenout zvláště někdejšího řeckého velvyslance v České republice, jeho excelenci pana Konstantina Kokossise, který nevynechal snad jedinou příležitost účastnit se přednášek organizovaných v rámci projektu a za řecké velvyslanectví nad ním převzal záštitu. Mnoho dalších osob, které byly při zpracování této knihy nápomocny a které jsou spojeny hlavně s řeckou společností pro výzkum občanských válek (*Diktyo gia ti Meleti ton Emfylion*), ani nelze jednotlivě jmenovat. Jim všem patří náš upřímný dík.

Předkládanou publikaci by bylo jen stěží možno zpracovat bez finančního příspěví programu Geschichtswerkstatt Europa podporovaného nadací *Erinnerung, Verantwortung, Zukunft* (EVZ) a Specifického vysokoškolského výzkumu 2011 v rámci badatelského grantu „Šedesát let poté. Pamětníci řecké občanské války vzpomínají.“ Pevně doufáme, že se výsledek naší kolektivní práce setkal s očekáváním všech těch, kteří byli jejímu vzniku nápomocni.

Kateřina Králová a Konstantinos Tsivos

Úvod

Lenka Kopřivová

Poválečná Evropa se krátce po druhé světové válce rozdělila na dva bloky, které se odlišovaly nejen geograficky, ale také politicky. K Západu nakonec připadlo i Řecko, jehož východní poloha i vnitropolitický vývoj spíše naznačovaly, že by se Athény mohly přiklonit k opačnému táboru. O osudu země ovšem bylo rozhodnuto jinak. Vyústění řecké občanské války, která si v zemi vyžádala snad více obětí než nacistická okupace, tento vývoj potvrdilo. Část řecké poválečné odysey, spojená s řeckou politickou emigrací, se vepsala také do společných česko-řeckých dějin. S ní a s okolnostmi, které provázely její vznik a postupné proměny, nás seznamuje předkládaná kniha.

Nejprve ovšem nutno předeštrít, co Řeky na přelomu 40. a 50. let 20. století vedlo k tomu, že svou vlast opustili. Řecká společnost byla ve čtyřicátých letech velmi silně polarizována. V průběhu druhé světové války získali významné postavení komunisté, avšak ani pravicové síly nebyly úplně mimo hru. Na jaře 1946 přerostlo napětí v občanskou válku. Obě strany konfliktu ve velké míře spoléhaly na své ideologické spojence, ať už to byla Velká Británie a USA pro pravici, nebo Sovětský svaz, Jugoslávie a další země socialistického bloku pro levici. Byla spuštěna železná opona, jež rozdělila rodinné svazky a zpřetrhala vazby jednotlivců k jejich vlasti, což vedlo v Řecku mimo jiné k masové emigraci. Opustíme proto vysokou politiku, abychom spatřili příběhy lidí, již se do této doby narodili. Pro politické emigranty začal život v nové domovině, který silně poznamenala přetrvávající vazba na původní vlast, již si často značně idealizovali

prostřednictvím vlastní vzpomínky či vyprávění starší generace.

Když na počátku března 1948 zveřejnila Komunistická strana Řecka (*Kommounistiko komma Elladas*, KKE) rozhodnutí o evakuaci dětí z vesnic, které byly ohroženy nálety královského letectva, mělo se jednat o přechodnou záležitost. V průběhu následujících necelých dvou let bylo evakuováno 24 až 25 tisíc dětí, od novorozenců po dorostence. Jejich dočasným domovem se stalo Rumunsko, Bulharsko, Maďarsko, Polsko, Německá demokratická republika a také Československo.

Původní myšlenka, že se děti do roka vrátí domů, se ukázala jako planá. Komunistům se v občanské válce zvítězit nepodařilo a dětskou emigraci brzy následovala i početná skupina dospělých uprchlíků.¹ Československo se začátkem 50. let stalo domovem asi dvanáctitisícové řecké komunity, čímž se zařadilo mezi hostitelskými zeměmi vedle Sovětského svazu na druhé místo. V důsledku uplatňované stranické doktríny si zde řecká komunita po léta zachovávala odstup od většinové společnosti a organizovaně pěstovala svou identitu, která přirozeně obsahovala i touhu po návratu do Řecka.

Návrat do vlasti se ale většině řeckých emigrantů podařilo realizovat až v polovině 70. let, když v Řecku padla plukovnícká junta. Někdejší uprchlíci se nicméně repatriovali do země, která se místo k východnímu táboru přimkla k Západu. Šok z politických a společenských poměrů, které v Řecku panovaly, nebyl pro navrátilce jediným nepříjemným překvapením. Propast se zvětšila také mezi nimi, lidmi vracejícími se po letech „domů“, a těmi, kteří v Řecku žili kontinuálně. Navrátilci byli částí řecké společnosti vnímáni jako cizí element, měli nálepku vlastizrádců, „Čechů“ a těch, kteří si přicházejí pro svůj majetek, o němž si jeho nynější vlastníci dávno mysleli, že jej vydrželi. Zklamání z řecké reality vedlo část emigrantů k reemigraci nebo k opětovnému návratu do Československa.

Navzdory tomu, že se jedná o ojedinělý fenomén, stála problematika řecké politické emigrace v Československu ve společenských vědách doposud spíše na okraji zájmu. Z odborníků, kteří k jejímu výzkumu velkou měrou přispěli, nutno uvést na prvním místě Pavla Hradečného, autora knihy *Řecká komunita v Československu. Její vznik a počáteční vývoj (1948-1968)* a několika dalších tematicky příbuzných studií.² K poctě zesnulému historikovi a v návaznosti na jeho dílo zorganizoval v roce 2007 Institut mezinárodních studií FSV UK mezinárodní konferenci „Řecká občanská válka po šedesáti letech“.³ Mezi referenty konference byli i etnoložka Antula Botu a historik Milan Konečný, kteří se ve svém bádání soustřeďují zejména na příchod řeckých dětských emigrantů do Československa a podmínky, v nichž vyrůstali.⁴ Řecká emigrace je etnicky velmi diverzifikovaná. Výzkumem její slavomakedonské části se dlouhodobě zabývá Ivan Dorovský, který pochází, stejně jako Antula Botu, z emigrantského prostředí.⁵ S řeckou komunitou je také úzce spjata profesorka Růžena Dostálová, nestorka studia a výzkumu dějin a kultury Řecka a Byzance, která již počátek své kariéry spojila s řeckou menšinou v Československu.⁶ Po jazykové stránce se řecké entitě v České republice věnovali například Marián Sloboda a Kyriaki Chabová.⁷ Konečně problematikou řecké emigrace se dlouhodobě zabývají také spoluautoři této knihy Kateřina Králová a Konstantinos Tsivos.⁸

Politická emigrace v důsledku občanské války ale není detailně zpracována ani v samotném řeckém prostředí. Řečtí odborníci se ve svém výzkumu věnují spíše občanské válce jako takové. V této souvislosti byly dokonce realizovány drobné projekty, které ji zkoumají z perspektivy vzpomínek přímých pamětníků (například rozhovory uložené v Archivech pro soudobé sociální dějiny a Helénském literárním a historickém archivu). Společností pro výzkum občanských válek (*Diktyo gia ti Meleti ton Emfylion*) byla v roce 2003 uspořádána konference, která se věnovala řecké politické emigraci.⁹

Ovšem ani v Řecku samotném, ani v žádné ze zemí, která politické emigranty přijala, nebyl dosud realizován projekt, který by na základě osobních výpovědí zkoumal takové aspekty emigrace, jako je formování vztahů ke staré a nové vlasti, důsledky ideologických vlivů dané doby a utváření politických názorů emigrantů, uchování národních tradic, otázka národní identity či specifika integrace do společnosti skrze výchovu, výuku a zaměstnání.

Právě to si vytyčil za cíl projekt „Sixty Years After: Memory of Greek Civil War Refugees in Czechoslovakia, 1949–2009“, který probíhal v letech 2009 až 2011 pod vedením Kateřiny Králové na Institutu mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy a dal vzniknout této knize. Jeho realizace se uskutečnila jednak díky finanční podpoře programu *Geschichtswerkstatt Europa* německé nadace *Erinnerung, Verantwortung, Zukunft* (EVZ), jednak v rámci fakultního Specifického vysokoškolského výzkumu pro rok 2011. Mladý tým se zájmem o moderní dějiny a současný Balkán, složený ze studentů téhož institutu, byl doplněn odborníky věnujícími se tématu řecké občanské války na Makedonské univerzitě v Soluni či v rámci společnosti pro výzkum občanských válek (*Diktyo gia ti meleti ton emfylion*) v Komotini a byl vyškolen předními českými i řeckými odborníky, ať již v oblasti soudobé řecké historie, nebo v oblasti metodologie se zvláštním zřetelem na orální historii.

K řešení celého projektu použil výzkumný kolektiv metodu orální historie. Prostřednictvím rozhovorů s pamětníky opatřil nahrávky, nadále pokládané za historický pramen, jež byly následně systematicky analyzovány. Získávání informací dotazováním očitých svědků patří vůbec k nejstarším metodám, které historická věda zná.¹⁰ Evropská historiografie se sice v průběhu staletí více soustředila na písemné prameny a k těm ústním zavládla nedůvěra, metoda rozhovorů se však v polovině 20. století opět ve významné míře objevila nejprve v USA a následně se rozšířila i do Evropy a dalších částí

světa. Příčiny tohoto obnoveného zájmu byly v zásadě dvojí: jednak bylo více než zjevné, že existují jevy a fenomény, které v psaných dokumentech svou podobu nezanechávají, jednak rozšířila historická věda svůj tradiční zájem o politické, hospodářské nebo sociální dějiny také o přesvědčení, že „historii netvoří jen sled událostí, ale především interakce jedinců, kteří dávají tomu, co se děje, určitý smysl a význam, jenž zpětně dotváří skutečnost“.¹¹ Do centra historikovy pozornosti se dostal jednotlivec a to, jak on sám prožívá velké dějinné události a jak na ně reaguje.¹²

Nejsilnějším argumentem kritiků orální historie je neoddiskutovatelná subjektivnost pramenů, které při ní vznikají.¹³ Jak bude vysvětleno níže a jak také dokazují následující studie, ve vzpomínkách pamětníků není minulost konzervována, ale stále znovu a znovu se nově rekonstruuje. Subjektivita získaného materiálu je však zároveň nejvýznamnějším argumentem přívrženců orální historie, kteří vyzdvihují nutnost dějiny opět „zalistovat“.¹⁴ V současné době je tato kvalitativní metoda v oblibě u mnohých společenskovědních oborů. Svě uplatnění našla mezi historiky, etnology, antropology, sociology, politology nebo literárními vědci. S ohledem na to, co je vlastně předmětem bádání, se formy jejího použití u jednotlivých oborů liší. Hranice mezi nimi však často není zřetelná a dochází spíše ke vzájemnému prolínání.¹⁵ Přístup tradičního historika je možno charakterizovat tím, že je ve svém výzkumu primárně motivován snahou získat nové faktografické informace o minulosti (jakkoli si je vědom jejího zkreslení v interpretaci pamětníka).¹⁶ Projekt „Sixty Years After“ byl svým zaměřením v tomto směru interdisciplinární. Pohybuje se sice na poli historie, avšak reflektuje také, jak vidí jednotlivec sebe sama, jakou roli přisuzuje sobě a svému okolí v dějinném procesu, jak zasazuje své individuální prožitky do širšího společenského kontextu, na co vzpomíná a zejména to, jakým způsobem se tak děje. Tím se práce více přibližuje antropologickému chápání metody orální historie.

V rámci projektu „Sixty Years After“ bylo natočeno několik desítek životopisných rozhovorů s příslušníky řecké komunity žijícími dosud v České republice, případně žijícími střídavě v ČR a v Řecku.¹⁷ Potenciální respondenti byli nejprve osloveni po linii osobních kontaktů řešitelů projektu a prostřednictvím řeckých organizací, v pozdější fázi však také tzv. technikou snowball. Při výběru se dbalo na to, aby byli zastoupeni muži i ženy, řečtí emigranti ze všech oblastí České republiky, v nichž se nachází významnější řecké komunity (severní a střední Morava, Praha, Brno apod.), osoby řeckého i slavomakedonského původu a příslušníci tří po sobě následujících generačních skupin. Ty byly pro účely projektu definovány následovně: první generace zahrnuje osoby řeckého původu, kterým bylo po příchodu do Československa 14 a více let, druhá pak osoby řeckého původu, kterým bylo v době příchodu do Československa méně než 14 let, potažmo ty, které se narodily řeckým rodičům krátce po jejich příchodu, a konečně třetí generace zahrnuje ty osoby, které se narodily v Československu řeckým rodičům druhé generace v průběhu 60., 70., respektive 80. let 20. století.

Jak je vidět, vybrané spektrum je poměrně pestré. Každá z definovaných generací vyrůstala v jiných společenských podmínkách a historické skutečnosti proto reflektuje odlišně. Při rozboru provedených rozhovorů tak bylo přihlédnuto také k tomu, že historická a sociální paměť je velmi závislá na věku respondenta (jak v době, kdy událost prožívá, tak v době, kdy je po vzpomínkách tázán). Kvalitativní přístup, který byl ve výzkumu uplatněn, dobře postihuje subjektivitu výpovědi každého z respondentů. Při porovnávání výpovědí napříč námi definovanými skupinami pak můžeme konstatovat, že pro každou z nich jsou charakteristické určité rysy. Tento fakt je logickým důsledkem nejen toho, že jedinec žije v různých historických dobách, ale také toho, že jeho psychika reflektuje prožívané události v různém věku odlišně a přikládá jim odlišný význam.

První ze zkoumaných kategorií jsou ročníky 1934 a starší. Jsou to lidé, jimž jejich tehdejší mentální vyspělost umožňovala vidět jednotlivé události občanské války v širších souvislostech (ač do značné míry omezených nedostatečnou informovaností). Do Československa přišli jako odrostlejší teenageři, případně dospělí. Jejich přístup k nastalé životní situaci byl silně konstruktivní a byl zaměřen především na řešení akutních problémů. Lidé, již by patřili do druhé generace, byli povětšinou ve 40. letech ještě velmi malými dětmi, a tak se rýsují i jejich vzpomínky na tuto dobu více-méně ve formě jednotlivých obrazů, což zapříčinilo selektivní dětské vnímání světa. Vzpomínky na dětství a dospívání se spíše váží k pobytu v dětských domovech a jejich výchově v nové vlasti. Příslušníci obou těchto skupin zažili v mladém věku pohnutou dobu, která s sebou nesla častokrát emočně vypjaté, mnohdy dokonce traumatizující situace.

Zvláště u emočně silných prožitků platí, že jejich obraz v paměti je častokrát útržkovitější, než je tomu u vzpomínek emocionálně neutrálních.¹⁸ Příznačná může být pro tyto vzpomínky i tendence zaměřit se na jeden detail a ten upřednostnit, kdežto u ostatních okolností mohou mít sklon odsouvat je do pozadí. V paměti vznikají „mezery“, které má lidský mozek tendenci zaplnit materiálem získaným z jiných zdrojů, jako je film, literatura, zprostředkované vyprávění. To je také důvod, proč „pravdivost“ emočně vypjatých momentů bývá spornější než „pravdivost“ těch emocionálně neutrálních. V případě traumatizujících zážitků je pak útržkovitost paměti ještě markantnější, nezřídka je dokonce funkce hypokampu paralyzována úplně.¹⁹

Řečí pamětníci zažili hodně stresových momentů, ať už to bylo v průběhu druhé světové války, občanské války, nebo – zejména v případě dětí – odloučení od rodičů spojené s cestou a pobytem v neznámé zemi. Při analýze jejich vzpomínek proto museli být badatelé obezřetní a přihlédnout k výše uvedeným skutečnostem.

Konečně třetí skupinou respondentů jsou děti řeckých emigrantů druhé generace narozené v 60., respektive v 70. a 80. letech 20. století. V tomto případě šlo zejména o to dozvědět se, jak se předává a formuje „řecká“ identita u osob narozených v Československu, které byly od svého narození již zcela socializovány v české společnosti a domov předků znaly spíše z vyprávění či příležitostných návštěv Řecka.

U formování společné identity se opět zastavme blíže. Pro její posilování je extrémně důležitá možnost setkávat se a udržovat kontakt v rámci své komunity. Při vzájemných rozhovorech se tak buduje paměť sociální skupiny, která má tendenci vzpomínky jednotlivce sobě připodobňovat. Jde totiž o to, že vzpomínky jsou organický materiál, k jehož proměně přispívá nejenom jejich samotný nositel (kromě přirozeného zapomínání zejména změna významu a hodnocení prožitých událostí, s věkem pak některé události ustupují do pozadí, jiné naopak nabývají na významu), ale také doba, ve které žije, a sociální kontakty, jimiž se obklopuje.²⁰

Řecká komunita v Československu byla od svého vzniku vystavena poměrně silné ideologické kontrole. Straničká organizace Řecké komunistické strany v Československu byla velmi úzce propojena s Řeckým komitétem (nejvyšším samosprávným orgánem řecké menšiny) a měla v podstatě až do roku 1989 dohled nad celou řeckou emigrací. Kolektivní setkání vedená v komunistickém duchu utvářela světobzor jednotlivce. Ovlivňovala však také to, jak byly události interpretovány a jak se zapisovaly do jeho paměti. Od šedesátých let vznikala *Sdružení řeckých emigrantů*, v nichž byli zapojeni prakticky všichni emigranti a která organizovala kulturní a osvětové akce. Řecký spolkový život zůstal čilý i po konci studené války. V roce 1996 vznikla *Asociace řeckých obcí*, která zastitňuje deset lokálních řeckých obcí, v Krnově jsou již několik let pořádány tradiční Řecké dny, další společenské a kulturní akce organizují řecké obce po celé republice napříč. Lidé, kteří prožili něco společného, mají možnost hovořit o svých

zážitcích a vyměňovat si své názory. Naprosto přirozeným procesem se tak vzpomínky jednotlivce postupem času připodobňují vzpomínkám těch, s nimiž je v kontaktu.

Konstatování, že problematika řecké politické emigrace je komplexní, je tedy nasnadě. Realizátoři projektu se jí proto nemohli věnovat v plné šíři, ale soustředili svou pozornost zejména na fenomény, jako je druhá světová válka, občanská válka, cesta do emigrace, pobyt v dětských domovech, integrace do české společnosti, identifikace se skupinou, udržování vlastní identity, případná repatriace či reemigrace. Získané nahrávky byly klasifikovány pomocí témat, která se vztahují k výzkumným cílům projektu. Kniha neobsahuje kompletní přepisy nahrávek. Přepsány byly pouze ty pasáže, které se vztahovaly k výzkumným tématům. K tomuto řešení bylo přistoupeno kvůli rozsáhlosti většiny rozhovorů, jejichž celková délka přesáhla sto hodin a jež se často dotýkaly i tematiky ležící mimo definovanou oblast výzkumu. Pro účely publikace prošly rozhovory při přepisu jazykovou úpravou v rámci redakce, zásahy nicméně byly omezeny na nezbytné minimum tak, aby zůstaly nedotčeny obsah i osobitosti vyjadřování toho kterého respondenta.

Pozastavme se alespoň krátce u vybraných terminologických problémů, s nimiž se museli autoři vypořádat. U sporných či politicky citlivých termínů jsme se řídili především zavedeným a ustáleným názvoslovím a pojmoslovím, jak bylo definováno v pracích Pavla Hradečného. Jsme si vědomi například problematičnosti označení jako „uprchlíci“ (řecky *prosfyges*, anglicky *refugees*), „migrace“ či „emigrace“ v souvislosti s řeckou občanskou válkou, avšak vzhledem k zažitému užívání těchto pojmů jsme se rozhodli právě pro ně. Stejně obezřetně jsme se snažili postupovat při volbě termínů spojených převážně se slavofonní skupinou přistěhovalců. Označení Slavomakedonec tak užíváme výlučně k odlišení místní slavofonní entity žijící v egejské Makedonii, bez záměrných politických konotací. Jako makedonštinu označujeme pro

účely dané práce jazyk, který byl v souladu s archivními prameny vyučován v dětských domovech na území tehdejšího Československa a jako komunikační jazyk užíván mimo jiné v člancích a periodikách zdejší slavofonní menšiny. Další termíny autoři rovněž pečlivě volili na základě výše specifikovaných kritérií v zájmu co možná největší srozumitelnosti a terminologické přesnosti, aniž by tyto měly jakkoli předurčovat jejich hodnocení leckdy nejednoznačných historických událostí či politický postoj.

Knihu otevírá historická studie Kateřiny Králové a Konstantinose Tsivose **Všichni do války! Vše pro vítězství! Občanská válka a počátky řecké emigrace**. Oba balkanologové se ve svém výzkumu specializují na moderní dějiny Řecka a jejich příspěvek na základě archivních materiálů, uložených převážně v Národním archivu v Praze, odhaluje souvislosti, za jakých politická emigrace do Československa přišla. Text vytyčuje mantinely, v jejichž rámci probíhala, a vysvětluje, jakou konkrétní podobu měla. Jedním z témat, jimž je věnována pozornost, je způsob, jakým KKE určovala život emigrantů: konkrétně to, jak obtížné bylo realizovat její představy v praxi. Původní požadavek, aby emigranti žili soustředění pouze v Sudetech, byl ostře konfrontován s realitou. Jak řecká, tak československá strana braly pobyt jako dočasný, což nejprve přinášelo četné problémy v praktickém životě a posléze se ukázalo jako iluzorní.

Zásadní otázku, jaký obraz Řecka vlastně vykreslují vzpomínky dotazovaných pamětníků, si položila Karin Hofmeisterová ve svém příspěvku **Byl to krásný život, než přišla válka, ta nás všechny poznamenala. Řecko ve vzpomínkách uprchlíků**. Narátoři z první generace prožili v Řecku své dětství. Jejich vzpomínky jsou tedy poznamenány jednak dětským viděním světa, jednak událostmi čtyřicátých let – druhou světovou válkou a občanskou válkou. Navzdory brutalitám, jichž byli často svědky, ale v paměti dominuje idealizovaný obraz původní vlasti.

Zatímco vzpomínky na druhou světovou válku jsou spíše zprostředkovány předchozí generací, občanská válka již vystupuje v paměti plastičtěji a také tragičtěji. Tento konflikt zcela zásadně změnil životy respondentů. Podrobněji se mu věnují Markéta Sošťáková a Lucie Kadlecová v kapitole **Kruté doby se pamatují. Život v Řecku za války**. Autorky analyzují vyprávění pamětníků, tehdy opět dětského věku, kteří přihlíželi náborům nových bojovníků partyzány, drancování vesnic a útokům vládních vojsk. Nezřídka se v jejich vzpomínkách objevují naprosto konkrétní traumatické momenty.

KKE prezentovala plán na evakuaci dětí jako jedinou jistou záchranu před válečným konfliktem. Lucie Kadlecová se v příspěvku **Těšili jsme se, že unikneme válce. Děťští uprchlíci na trase Řecko - Československo** zabývá tím, jak tato „cesta do bezpečí“ probíhala a jak na ni vzpomínají pamětníci dnes. Všichni se shodnou, že to pro ně bylo velké dobrodružství - nejen kvůli průběhu, ale také proto, že cílová destinace se velmi lišila od toho, co znali ze svých původních domovů. Cesty dětí do Československa však byly velmi různorodé jak co do tranzitních zemí, tak co do přepravy samé. Otázka, kdy a za jakých okolností znovu potkají svou rodinu, či zda se vrátí do Řecka, zůstávala otevřená.

Děťští uprchlíci přicházeli do Československa zpočátku většinou bez rodičů. Bylo tedy nutné vyřešit problém, kdo o ně bude pečovat. Tomuto účelu posloužily dětské domovy, které byly na českém území zřizovány československými orgány v součinnosti s řeckými zmocněnci. Do nich pak byla většina malých řeckých politických emigrantů umístěna i tehdy, pokud se jejich rodiče na československém území již nacházeli. Tomu, jakou roli tato léta sehrála v životě dětí a jaký význam jí pro svůj pozdější život přikládají sami pamětníci, ale i organizačnímu zajištění provozu domovů, se věnuje Martina Macáková v kapitole nazvané **Z dětského domova zůstali kamarádi na celý život. Dětské domovy řeckých dětí v Československu**.

Petr Balla v textu **Přišel předseda, vytahal mě za uši a řekl: „Půjdeš se učit“**. **Vzdělání, práce a volný čas Řeků v Československu** řeší problematiku, nakolik československé školství a sociální systém dopomohly k integraci řeckých emigrantů do české společnosti. Malí Řekové navštěvovali školy spolu se svými českými vrstevníky, což dalo vzniknout mimo jiné zdravé soutěživosti mezi nimi. Po dokončení školní docházky následovalo zařazení do pracovního procesu, přičemž povinnosti vyvažovala ve volném čase zábava. V příspěvku je tedy dále pojednáno také o činnostech, které příslušníci komunity vykonávali pro udržení své národní identity – členství v tanečních a pěveckých souborech, ale i sportovní aktivity všeho druhu.

Jak ukazuje příspěvek Jana Procházky **Já vletěl do vagonu a křičel: „Lidičky, radujte se, tady mluví jako my!“** **Make-donská složka řeckých uprchlíků**, skupina emigrantů zdaleka nebyla tak homogenní, jak by se na první pohled zdálo. Kromě etnických Řeků přišlo do Československa několik málo Arumunů či Turků a především řečtí Slované. Slavomakedonci, kteří představovali asi třetinu celé emigrace, měli při začleňování do české společnosti díky slovanskému původu a jazykové blízkosti oproti etnickým Řekům určitý náskok, což dokládá mimo jiné také vyšší procento osob, jež vstupovaly do smíšených manželství. Jak se však ukazuje, příslušnost k národnosti, kterou řecký stát dodnes oficiálně neuznává, komplikuje jednak soužití řecké a slavomakedonské složky emigrace, jednak návrat Slavomakedonců do vlasti.

Postupným proměnám vzájemných vztahů řeckých uprchlíků a většinové společnosti je věnována následující kapitola **My Řekové jsme schizofrenní, naše srdce patří tam, ale naše těla patří sem. My a oni – soužití řeckých uprchlíků s českou společností**. Její autorka Tereza Vorlová definovala čtyři důležité faktory, které mají na stupeň integrace vliv: smíšená manželství, udržování kultury a jazyka, právní rámec včetně

otázky občanství a v neposlední řadě to, za koho se samotní respondenti pokládají. Zajímavé je sledovat zejména to, jak se tento proces vyvíjel z generace na generaci, k jakým změnám mezigeneračně docházelo a jaké byly genderové aspekty tohoto vývoje.

Řecká emigrace přišla do Československa z politických důvodů, je proto nutné všimnout si podrobněji toho, jak se tato skupina politicky profilovala a jaké jsou její názory na politickou situaci, ať už minulou či současnou. Vztahem Řeků především k české politice se zabývá Vladimír Kadlec v kapitole nazvané **Mně se tedy líbil ten systém předtím, zdál se mi spravedlivější. Řecká emigrace v České republice a její politické názory**. Autor si vymezil čtyři kritéria k nimž postoje narátorů zkoumá: je to vliv Komunistické strany Řecka na život komunity, obrodný proces v československé společnosti v šedesátých letech a invaze Varšavské smlouvy, která ho ukončila, politické změny roku 1989 a polistopadový vývoj. Ukazuje se přitom, že názory dotazovaných příslušníků řecké komunity se v některých ohledech diametrálně odlišují od názorů většinové české populace.

Kapitola Kateřiny Králové, **Oni byli takoví fanatici, protože tomu dali srdce. Řecká politika a KKE**, pak pojednává o politických postojích řecké emigrace z perspektivy vnitrostranické politiky Komunistické strany Řecka. Soustředí se na vztah pamětníků ke Komunistické straně Řecka a jejím elitám prakticky od vzniku KKE. Avšak reflektuje také to, jak se řeckých emigrantů osobně dotýkaly dvě vnitrostranické roztržky, k nimž došlo v letech 1956 a 1968. Ve svém textu dále ilustruje, k jakému posunu ve vztahu ke KKE docházelo napříč generacemi.

Jak řecká, tak československá strana braly pobyt emigrantů jako dočasný, což přinášelo četné problémy v praktickém životě. Těm se věnuje podrobněji Konstantinos Tsivos v příspěvku nazvaném **Zůstali jsme jako vykořeněný strom... Emigrace - repatriace - reemigrace**. Kromě obtíží ve všed-

ním životě, jimž emigranti museli čelit, se text zaměřuje zejména na jejich snahy o návrat do vlasti, k němuž docházelo prakticky kontinuálně od časných padesátých let. Naplno však repatriace propukla až v roce 1974 po pádu vojenské diktatury. V masovém měřítku se pak Řekové začali vracet v polovině osmdesátých let poté, co vládní socialistická strana PASOK zrušila opatření diskriminující repatrianty z Východu. Vedle problémů spjatých s budováním nového života na novém místě ztěžovala návrat také ztráta iluzí o vysněné vlasti. Ukázalo se, že domov uchovávaný ve vzpomínkách se od reálného Řecka podstatně liší. Někteří emigranti se proto po dočasné repatriaci vrátili do Československa, případně odešli do jiných zemí řecké diaspory.

Knihu uzavírá příspěvek Janise Korečka **Za svůj život jsem zažila tři krize - teď zažívám tu třetí. Řekové u nás: generacemi napříč**, který je esejistickým zamyšlením nad současností řecké komunity v České republice. Autor se očima příslušníka třetí generace dívá na první i druhou generaci a také na své vrstevníky z řad řecké emigrace, přičemž velmi dobře ilustruje, jak se s výměnou generací transformuje pocit samotného „řectví“ a co to obnáší. První generace v jeho očích pořád ještě zůstává věrna svým dávným idejím, „kvůli kterým dnes žije daleko od moře, izolována od tradičně silných rodinných svazků“. Přizpůsobování se nové době a novým poměrům probíhá jen velmi obtížně, protože příslušníci této generace podle něho nemohou (ale ani nechtějí) popřít svou minulost. Druhá generace oproti tomu stojí již na pomezí mezi svými rodiči a současnou většinou společností. Stať o třetí generaci je pak osobním vyznáním autora: povědomí o řeckém rodinném původu někdy způsobuje „pocit určitého nepochopení, neschopnost vlastního vymezení“.²¹ Kapitulu uzavírá příběh Korečkovy rodiny, jenž ukazuje, jak dvacáté století mnohdy zamotávalo osudy těch, kteří v něm žili.

Předkládaná kniha vítaným a zajímavým způsobem seznamuje s jednou z nejmladších menšin, která na území České

republiky žije. Řeční uprchlíci, kteří k nám v padesátých letech přišli, nahradili jiné menšiny, jež ve stejné době nebo jen krátce předtím téměř zmizely. Komunita Řeků v České republice nyní čítá přes dva a půl tisíce osob a je na místě se ptát, kdo tito lidé jsou a jak do jejich životů zasáhly turbulentní události uplynulého dvacátého století.

1. Všichni do války! Vše pro vítězství!

Občanská válka a počátky řecké emigrace

Kateřina Králová, Konstantinos Tsivos

Koncem srpna 1949 se na horském masivu Grammos u řecko-albánských hranic odehrálo poslední dějství řecké občanské války, která donedávna představovala jeden z nejvážnějších ozbrojených střetů v dějinách poválečné Evropy. Hned po jejím konci v neprospěch levice se v zemích tehdejšího východního bloku ocitlo téměř sto tisíc příslušníků tzv. Demokratické armády Řecka a jejich příbuzných. V Československu se jich na podzim 1949 usadilo přes dvanáct tisíc. Co do národnosti, šlo především o Řeky a Slavomakedonce, ale také o jednotlivce Arvanitů, Arumunů či Turků.¹ Uprchlíci z doby občanské války se stali základem nové etnické menšiny, která v České republice během následujících více než 60 let zakořenila a k níž se dnes hlásí přes dva a půl tisíce osob.

Občanská válka let 1946 až 1949 byla pro Řecko snad nejkrvavějším a nejtragičtějším ze všech předešlých konfliktů 20. století. Počet mrtvých se téměř vyrovnal počtu obětí, které padly za druhé světové války, ať už byly zabity v ozbrojených bojích, ve vězení nebo v rámci odvetných akcí okupantů na civilním obyvatelstvu.² Z politického hlediska byl řecký konflikt typickým příkladem extrémní polarizace společnosti, navíc jednoznačně poznamenaný počínající studenou válkou. To jasně dokládá i vlna řecké emigrace do zemí východního bloku, která by se za jiných geopolitických podmínek mohla jen stěží uskutečnit.³ Řecká společnost se s touto částí historie dosud zcela nevyrovnala. Konflikt ji hluboce rozdělil a nenávratně poznamenal. Téměř každá řecká rodina má svůj příběh z této války. Alespoň některé z nich přibližuje padesát svědectví, která jsou prezentována v následujících kapitolách.⁴

Následky občanské války zmítaly Řeckem až do osmdesátých let. Tehdy bylo toto téma v důsledku politických změn částečně odtabuizováno i ve veřejném diskurzu. Jeho výklad však vzbuzoval po celé období studené války a často také dnes emoce jak mezi řeckými laiky, tak mezi historiky levicového i pravicového zaměření.⁵ K jistému historickému konsenzu se do roku 1989 podařilo dospět snad pouze odborníkům publikujícím na Západě, kteří se s tématem nemuseli bát otevřeně pracovat.⁶ Právě oni otevřeli dnešním historikům a dalším badatelům v Řecku i v zahraničí cestu k dalšímu zkoumání tohoto tématu.⁷ Nový podnět ke komplexnějšímu studiu řecké občanské války a řecké emigrace dalo zpřístupnění archivů bývalých komunistických zemí odborné veřejnosti,⁸ ale také využití nových výzkumných metod jako například tzv. oral history.⁹ Jedním z takových příspěvků má být i kniha, kterou právě držíte v rukou.

Historické pozadí

Řecká občanská válka oficiálně skončila v srpnu 1949 definitivní porážkou partyzánů. Konflikt měl kořeny již ve druhé světové válce. V říjnu 1940, po Mussoliniho útoku na Řecko, se Řekové ještě byli s to účinně bránit. Řecká suverenita však vzala za své po invazi nacistů v dubnu 1941. Řecko bylo následně rozděleno do tří okupačních zón mezi Itálii, Německo a Bulharsko. Po rozpuštění řecké armády se stal jediným efektivním nástrojem boje proti okupantům paramilitární odboj. V září 1941 se sdružením předválečných politických uskupení levého středu a Komunistické strany Řecka (*Kommounistiko kommatis Ellados*, KKE) zformovala levicově zaměřená Národní osvobozenecká fronta (*Ethniko apeleftherotiko metopo*, EAM). Ta se během nacistické okupace stala hlavní silou levicového a liberálního odporu proti nacistům. KKE se v rámci EAM brzy etablovala jako nejvýznamnější politická síla. Předseda KKE,

Nikos Zachariadis, byl sice již od doby Metaxasovy diktatury ve vězení a na počátku okupace byl nacisty internován v koncentračním táboře Dachau, přesto ale zůstal až do poloviny 50. let nezpochybnitelným ideologickým vůdcem řeckého komunistického hnutí.¹⁰ V únoru 1942 byla ustavena také ozbrojená složka EAM, Řecká lidová osvobozenecská armáda (*Ellinikos laikos apeleutherotikos stratos*, ELAS).¹¹

Od podzimu 1941 vznikala i další odbojová uskupení pravicovějšího zaměření, z nichž nutno zmínit zejména Národní republikánskou řeckou ligu (*Ethnikos dimokratikos ellinikos syndesmos*, EDES). Teritoriálně však EDES působila omezeně, zvláště v severozápadním Řecku. Právě EDES, založená stejně jako EAM v září 1941, se stala nejen druhou nejdůležitější partyzánskou skupinou, ale také hlavním protivníkem EAM/ELAS v nadcházejícím tzv. prvním kole řecké občanské války. Tak bývá nazýváno období během okupace, kdy proti sobě stanula levicová a pravicová hnutí národního odboje. Zpočátku spolu ještě byly obě organizace schopny alespoň do jisté míry spolupracovat. Zorganizovaly dokonce několik úspěšných diverzních akcí, z nichž nejvýznamnější bylo zničení železničního mostu přes řeku Gorgopotamos koncem listopadu 1942. Po kapitulaci Itálie na podzim 1943 ovšem dosavadní spory přerostly v ozbrojenou konfrontaci. Velitel složek EDES, Napoleon Zervas, prohlásil EAM/ELAS, které nejen on vnímal jako komunistickou hrozbu, za úhlavního nepřítele Řecka a pro jeho potlačení se neváhal spojit ani s nacistickými okupanty.¹²

První kolo občanské války skončilo de facto odchodem wehrmachtu na podzim 1944. Nedlouho poté, v prosinci 1944, ale propuklo druhé kolo – tzv. Dekemvriana, tedy prosincové události. Navráťví se řecká exilová vláda si totiž ani přes podporu Velké Británie nedokázala ve své zemi zjednat pořádek, a ta tak neodvratně spěla k politické krizi. Zkušený liberální politik Georgios Papandreou byl alespoň zpočátku politickým zástupcem akceptovatelným i pro levicové

partyzánské hnutí. Avšak poté, co Papandreou 2. prosince 1944 nařídil demobilizaci partyzánských skupin, došlo k vystoupení členů EAM z dosavadní vládní koalice.¹³ Po masové protestní demonstraci, která byla v předvečer generální stávkou, vyhlášené na 4. prosince 1944, brutálně potlačena zásahem pořádkových sil, se boje přenesly z horských oblastí Řecka do Athén. Proti sobě již ovšem nestály jednotlivé odbojové skupiny, ale komunistická guerilla a pravidelná royalistická armáda. Cílem útoků ELAS byla kromě řeckých promonarchistických vojenských, policejních i paramilitárních jednotek také britská armáda, která zaštiťovala legitimní athénskou vládu.¹⁴

Situace se dočasně uklidnila teprve po 12. únoru 1945, kdy bylo ve Varkize podepsáno příměří mezi britským velením a EAM/ELAS. Prakticky až do Varkizy držela EAM pevně ve svých rukou většinu pevninského Řecka. Komunistickým zástupcům bylo v dohodě z Varkizy slíbeno, že dojde k uspořádání referenda o budoucí formě státního zřízení, svobodným volbám, amnestii politických vězňů a ke spravedlivému potrestání kolaborantů. Za takových okolností byla ELAS ochotna složit zbraně, vydat zadržovaná rukojmí a rozpustit své paramilitární oddíly.¹⁵

O údělu Řecka bylo nicméně rozhodnuto již dříve - prostřednictvím tajné dohody mezi Londýnem a Moskvou. Britské obavy ze sílícího sovětského vlivu vyústily v říjnu 1944 v separátní moskevské setkání Churchilla se Stalinem, během něžž bylo dohodnuto rozdělení jihovýchodní Evropy tak, že Velká Británie získá výměnou za rezignaci na Rumunsko a Bulharsko většinovou převahu v Řecku.¹⁶ Zatímco athénská vláda podporovaná Londýnem byla za použití zastrašování a protikomunistické propagandy, ale i vzhledem k těžkému materiálnímu strádání civilního obyvatelstva stále úspěšnější, partyzáni naopak kvůli omezené podpoře Jugoslávie a Albánie nemohli athénskému režimu konkurovat ani množstvím, ani kvalitou zbraní a vojenského materiálu.¹⁷

Obr. 1: První návštěva Nikose Zachariadise v redakci *Svobodného Řecka* (*Elleftheri Ellada*) po jeho návratu z Dachau (Athény, květen 1945).
Digitální sbírky a archivy ASKI – Avgi 1940–1949 / Sdružení fotoreportérů.

V dané situaci athénská vláda porušila sliby z Varkizy. Mimo jiné zapojila do vlastních ozbrojených složek bývalé řecké kolaboranty. To vyvolalo další vlnu levicového odporu a v zemi tak brzy zavládla anarchie a teror. Koncem roku 1945 dosáhl počet vězněných stoupenců levice téměř 50 tisíc osob, s dalšími asi 80 tisíci bylo vedeno vyšetřování.¹⁸ 30. března 1946, v předvečer prvních parlamentních voleb od roku 1936, přepadli partyzáni policejní stanici v Litochoru na úpatí Olympu, přičemž bylo zabito osm příslušníků bezpečnosti. Levicová uskupení, především KKE pod vedením prosovětského Nikose Zachariadise, který se v květnu 1945 vrátil z Dachau do Řecka, se následující den rozhodla bojkotovat parlamentní volby. Litochorský masakr se stal nejen záminkou k rozpoutání třetího kola občanské války, ale i symbolem komunistického teroru, který byl často využíván propagandisticky.¹⁹

Vlna násilí a neúčast KKE ve volbách přispěly spolu s naprostou devastací země k vítězství royalistů. Konzervativní strany získaly celé dvě třetiny mandátů. V referendu o státním zřízení, které se konalo v podmínkách rostoucího teroru a rozsáhlé kampaně proti domácímu, jugoslávskému i sovětskému komunistickému nebezpečí, se 1. září 1946 vyslovilo 68 % voličů pro zachování monarchie a umožnilo návrat Jiřího II. na řecký trůn. Drtivé vítězství monarchistů v referendu napovídalo, že je návrat krále podporován nejen royalisty, ale i částí republikánů obávajících se nastolení komunistického režimu.²⁰

Levicoví ozbrojenci se začali po volbách na základě instrukcí vedení KKE přemísťovat do hor, aby zde znovu zakládali partyzánské jednotky a operovali proti monarchistickému režimu. V říjnu 1946 bylo ze zbylých bojovníků ELAS a nových rekrutů vytvořeno paramilitární uskupení Demokratické vojsko Řecka (*Dimokratikos stratos tis Ellados*, DSE). To se ilegálně vyzbrojilo ze skladů řecké armády a do konce roku 1947 znovu ovládlo asi polovinu řeckého území. V roce 1947 komunisté zformovali Prozatímní demokratickou vládu (*Prosorini dimokratiki kyvernisi*, PDK), označovanou rovněž jako „horská vláda“, která fungovala v severním Řecku pod vedením generála Markose Vafiadise. Právě ona posléze rozhodla o vyslání několika tisíc dětí z oblastí, které držela pod kontrolou, do lidově demokratických zemí.²¹

Vývoj řecké občanské války i neschopnost Velké Británie zvládnout situaci přiměly Spojené státy k tomu, aby se v konfliktu angažovaly. 12. března 1947 byla vyhlášena Trumanova doktrína, americká zahraničněpolitická koncepce „zadržování komunismu“, která byla v praxi poprvé aplikována právě v Řecku.²² Athénská vláda za podpory USA umocnila vojenskou ofenzivu královského vojska proti DSE. V politické rovině pak obnovila zákaz činnosti KKE a vyhlásila stanné právo. Partyzáni byli pomalu vytlačováni do severních horských oblastí při hranicích s Jugoslávií a s Albánií. Po roztržce mezi Titem a Stalinem navíc Bělehrad značně omezil svou pomoc

řeckým komunistům a v létě 1949 dokonce uzavřel jugoslávské hranice, čímž odřízl DSE od potřebných zásob a znemožnil jí využívat jugoslávského území jako týlové základny. Boje mezi komunistickou guerillou a řeckou královskou armádou v horách pokračovaly až do přelomu srpna a září 1949, kdy byla DSE definitivně poražena.²³

Následky občanské války byly tristní. Za obětí jí padlo více než 150 tisíc osob, desetitisíce byly zraněny, několik tisíc komunistů bylo popraveno a další desetitisíce deportovány do vězeňských komplexů na řeckých ostrovech, které bývají pro svůj charakter nazývány exilem či vyhnanstvím. Kolem 700 tisíc Řeků před boji uprchlo ze svých domovů. Většina z nich se uchýlila do řeckých aglomerací a především do Athén. Na sto tisíc řeckých občanů opustilo zemi v rámci nucené evakuace organizované KKE nebo, a to častěji, ze strachu, že budou vládou podezíráni či perzekvováni kvůli skutečným či údajným sympatiím s komunisty.²⁴ Přestože druhá světová válka v Řecku skončila v podstatě půl roku před podepsáním německé kapitulace, řečtí obyvatelé záhy stanuli v bojích proti sobě navzájem a míru se nedočkali dalších pět let.

Příčiny řecké emigrace

Příslušníci řecké národnosti se na území předválečného Československa a válečného protektorátu vyskytovali zcela ojediněle. V meziválečném Československu zachycují archivní prameny přítomnost jen několika málo jednotlivců.²⁵ Během druhé světové války pracovalo v protektorátním průmyslu několik desítek Řeků, kteří sem přišli dobrovolně a kteří byli po válce vyhoštěni jako „podezřelé osoby“. Prvními poválečnými řeckými přistěhovalci, kteří přišli do Československa v důsledku občanské války, byly na jaře roku 1948 stovky dětí. Ty přijely v několika vlnách z oblasti severozápadního Řecka, kde v té době ještě zuřila občanská válka, přes Jugoslávii

a Maďarsko do Mikulova. O jejich vyslání rozhodla komunistická horská vláda a své rozhodnutí zveřejnila 4. března 1948 prostřednictvím stranické rozhlasové stanice Svobodné Řecko (*Eleftheri Ellada*), která vysílala z Bělehradu. Ve vysílání zaznělo, že se jedná o evakuaci dětí z vesnic, které se nacházely pod kontrolou komunistů, po neustálém bombardování královským letectvem.²⁶

Horská vláda proto požádala země východního bloku, aby dětem z postižených oblastí poskytly dočasné útočiště, a ty její prosbu vyslyšely. Od konce března 1948 do léta 1949 odešlo ze severního Řecka 24 až 25 tisíc dětí ve věku od několika měsíců do 14 let. Masová evakuace tolika dětí vyvolala okamžitou reakci athénské královské vlády, která se v této věci obrátila na OSN. Řecké komunisty a jejich spojence pak obvinila z nedobrovolných deportací. A zatímco KKE označovala svůj postup za záchrannou akci ve prospěch dětí (*pedosimos*), druhá strana ji nazývala „nuceným odvodem“ (*pedomazoma*).²⁷ Tento termín byl v národním povědomí všech Řeků hluboce zakořeněn ještě z dob Osmanské říše, kdy Turci po několik staletí násilně odváděli děti křesťanů, aby z nich vytvořili obávané janičářské oddíly. Athénská vláda tvrdila, že komunisté chtějí podobně dosáhnout poslovanštění těchto dětí a vytvoření „komunistických janičářů“, kteří by následně bojovali proti své vlasti.²⁸

Přestože je nepopíratelné, že dětem v Řecku hrozilo skutečně nebezpečí spojené s bombardováním a dalšími válečnými útrapami, je nutné zamyslet se i nad vedlejšími úmysly, jež vedly řecké komunistické vedení k rozhodnutí o evakuaci. Vystěhování dětí bylo nepochybně spojeno s heslem „Všichni do války! Vše pro vítězství!“, které koncem roku 1947 vytyčil Nikos Zachariadis. Je známo, že se DSE již tehdy potýkala s nedostatkem bojeschopných záložníků. Evakuace dětí tedy jednak řešila řadu praktických problémů spojených s jejich bezpečností a živobytím, jednak umožnila Demokratické armádě Řecka, aby zmobilizovala tisíce žen buď přímo do bo-

jových jednotek, nebo do podpůrných formací. Navíc vědomí rodičů evakuovaných dětí, že jejich potomci jsou v některé „spřátelené zemi“, fungovalo jako garance před případnou dezercí nebo neochotou plnit úkoly horské vlády.²⁹

Později, když velení DSE potřebovalo doplnit bojující jednotky o novou krev, zamýšleli někteří předáci „horské vlády“ využít právě tyto děti. V roce 1949 tak bylo zmobilizováno několik set dětí ve věku od 15 do 18 let z rumunských dětských domovů. Většina z nich přišla na frontě o život hned při prvních ozbrojených střetech, neboť neměla žádné zkušenosti s přímým bojem. Poté byla mobilizace dětských emigrantů zrušena. Přesto bylo i v Československu v létě 1949 na požadavek komunistického předáka Miltiadise Porfyrogenise soustředěno v Bratislavě asi tři sta dětí ve věku od 15 do 18 let, které dostaly vojenský výcvik, po jehož absolvování měly být zařazeny do jednotek partyzánské armády. Tento záměr neunikl pozornosti athénské diplomacie, která na něj ihned upozornila veřejnost i příslušné mezinárodní organizace. Nakonec byl díky těmto reakcím, ale i kvůli upadajícím nadějím na vítězství výcvikový tábor v Bratislavě zrušen.³⁰

Příchod dětí

Koncem dubna 1948 ohlásil československý tisk příjezd první vlakové soupravy se 746 malými řeckými utečenci do Mikulova. Většina z nich byla slovanského původu a pocházela z vesnic z okolí Prespanského jezera. Od dubna do léta 1949 se šesti podobnými vlakovými soupravami dostalo do Československa celkem 3 900 řeckých dětí. Po několikátýdenním pobytu v karanténě byly zařazeny do desítek dětských domovů, které byly za tímto účelem speciálně zřízeny.³¹ V celém Československu bylo v následujících patnácti letech využito více než padesát různých ubytovacích zařízení včetně znárodněných zámků či lázeňských letovisek jako domovů pro

Obr. 2: Řecké děti v přijímacím středisku (Mikulov, 1. května 1948).
Fotografický archiv ČTK / Emil Bican.

řecké děti. Od konce srpna 1949 přijelo do Československa se skupinami dospělých emigrantů dalších 1 321 řeckých dětí, z nichž většina – a to bez ohledu na to, zda děti přicestovaly v doprovodu rodičů a příbuzných, či nikoli – byla též zařazena do dětských domovů. Archivní prameny ke konci roku 1949 zmiňují přítomnost celkem 5 185 řeckých dětí (z toho asi každé čtvrté slovanského původu).³² Do Československa tak po Jugoslávii a Rumunsku zamířila třetí největší skupina řeckých dětí. A zdá se, že se zde dětem „řeckých bojovníků“ dostalo přátelského přijetí nejen ze strany režimu, ale i československé veřejnosti.³³

Z československé strany byla zodpovědnost za pobyt řeckých dětí zpočátku svěřena Československo-řecké společnosti, jejíž vznik inicioval na jaře 1946 zvláštní referát pro Řecko při československém ministerstvu informací. Její členskou základnu tvořili výhradně čeští občané a její náplní byla hlavně kulturní činnost a osvěta, později i sbírky na podporu

řeckých komunistů a kampaň nazvaná *Akce pro záchranu řeckého dítěte*. Politickou činnost však společnost podle pokynů ministerstva vnitra vyvíjet nesměla. Její kompetence postupně přecházely na ministerstvo školství, ministerstvo práce a sociální péče a později zejména na sociální odbor Československého červeného kříže (ČSČK). Celková koordinace pobytu řeckých dětí spadala plně pod kontrolu ÚV KSČ, a především pod jeho mezinárodní oddělení, které na začátku padesátých let vedl Bedřich Geminder. Do stranické, ani do komunitní práce Řeků se ale Československo dle moskevských směrnic nevměšovalo.³⁴

Přestože několik československých rodin projevilo zájem poskytnout řeckým dětem dočasné přístřeší či je dokonce adoptovat, byly následovány instrukce řeckých i československých komunistů o striktním zachování jejich národní identity.³⁵ Děti měly být dále vychovávány tak, aby se staly schopnými a uvědomělými bojovníky partyzánské armády. Z jejich dnešních vzpomínek vyplývá, že podmínky pro život i vzdělávání v dětských domovech byly nesrovnatelně lepší, než které měly k dispozici ve svých rodných vesnicích zaostalého severozápadního Řecka. To ovšem neznamená, že by vše probíhalo bez problémů. Vasilis Bartziotas, na začátku padesátých let druhý nejvyšší představitel KKE, při návštěvě několika dětských domovů sice zjistil, že jsou celkově „v dobrém stavu a o děti je dobře postaráno“. Současně však v rozhovoru, který vedl s pracovníky mezinárodního oddělení ÚV KSČ, mluvil i o velkých nedostatcích: „V Sobotíně mají děti nedostatek jídla, zejména chleba, a píší rodičům, že mají hlad. Zatímco v jiných domovech mají 4–5 šatů, v Sobotíně chodí otrhané. V Sobotíně a také v Kyselce je špinavo a osobní prádlo dětí je vyměňováno jednou za 15–20 dní.“³⁶

Nutno připomenout, že ještě počátkem 50. let nedosahovala více než polovina přistěhovalců věku třiceti let. Snad nejdůležitějším cílem stranických kádrů KKE proto bylo trvale působit na řeckou mládež a prostřednictvím výchovy ji